

8. Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace

PETRA PULDOVÁ, MARTIN OUŘEDNÍČEK

8.1 Úvod

Cílem následující kapitoly je popsat a vysvětlit změny sociálního prostředí v zázemí Prahy, které probíhají od druhé poloviny 90. let 20. století v důsledku procesu rezidenční suburbanizace. Základní otázkou je, zda příliv nových obyvatel ovlivňuje život (sociální prostředí) suburbanizovaných lokalit pozitivním nebo negativním směrem. Doplňkově zkoumáme pozici nových rezidentů v sociálních sítích suburbánních obcí, především jejich začlenění v lokální společnosti. Zajímají nás zejména procesy segregace nebo separace nových rezidentů ve srovnání s postupnou integrací a zvýšenou participací na sociálním životě obce.

Geografický a sociologický výzkum spojený se studovanou tematikou je založený často na hodnocení *sociálně-prostorové struktury*. Sociální prostředí je utvářeno i další složkou, která není plně obsažena v charakteristikách sociálního složení (struktury) obyvatelstva a kterou bychom mohli nazvat *sociálním klimatem*.

Sociální klima je obtížně definovatelné a zahrnuje např. charakter vztahů mezi členy sociálních skupin, stupeň sociální soudržnosti, typy chování nebo stav, ve kterém se lokální společnost nachází (např. bezpečí, ohrožení). Dvě populace se stejným nebo podobným složením obyvatelstva se mohou lišit právě v charakteristikách sociálního klimatu. Vycházíme z předpokladu, že sociální prostředí suburbánních lokalit se postupně vyvíjí a ačkoliv struktura obyvatelstva se po určitém čase stabilizuje, dochází dále k vývoji sociálního prostředí. Mezi hlavní problémy spojované s přílivem nového obyvatelstva na předměstí lze zařadit sociální separaci, ztrátu sociální soudržnosti a polarizaci sociální struktury obyvatelstva suburbánních obcí. Tyto problémy se projevují prostorovým i sociálním odloučením starých a nových obyvatel obce, nízkou interakcí obou skupin, malým zájmem nových obyvatel na veřejném obecním životě obce a střety sociálně odlišných skupin obyvatelstva (např. Jackson, 1985, Putnam 2000).

Ve studiích věnovaných výzkumu urbánních komunit se objevují tři zásadní koncepty: *community lost*, *community saved* a *community liberated (transformed)*, které byly poprvé popsány ve Spojených státech na příkladu vnitřního města (Wellman 1979, Davies, Herbert 1993). Sociologové Wellman a Leighton (1979) ve své práci odlišují význam slov komunita (*community*) a sousedství (*neighborhood*) a předpokládají, že v současných městech lze najít rysy všech tří typů komunit, které nemusí být vázány přímo na konkrétní místo ve městě. Na rozdíl od geografů jsou sociologové primárně zaměřeni na hodnocení sociální struktury, nikoli na prostorovou lokaci obyvatelstva. Wellman a Leighton tvrdí, že „komunitu není nutno studovat

na příkladu sousedství“ (1979, s. 381). Pro geografů je naopak nezbytné prostorové zakotvení studia komunit a soudržnost a participaci studovat v určitém ohraničeném prostoru.

V nedávné době byly zmíněné tři varianty vývoje lokálních společenství využity pro hodnocení měnícího se prostředí nizozemských předměstí (Lupi, Musterd 2004). Citovaní autoři se kloní k názoru, že pro současné komunity není sice typická úplná ztráta soudržnosti (*lost*), sousedství však ani nezůstávají místy s tradičními úzkými vazbami mezi obyvateli (*saved*). Všeobecně je přijímán názor na postupné rozšíření sociálních sítí z lokálního měřítka na regionální nebo dokonce globální síť kontaktů (*transformed*). Celková míra sociální soudržnosti, participace a integrace do společnosti není snižována. Zvýšená mobilita lidí, snazší komunikace telefonem, mailem nebo prostřednictvím internetu však snižuje koncentraci kontaktů na lokální úrovni. Důsledkem může být slábnoucí soudržnost uvnitř lokálních komunit. Pokud vyjdeme z předpokladu, že noví rezidenti mají mnohem širší sociální síť mimo suburbánní obce, jsou mobilnější a více zapojení do regionálních nebo globálních sítí, může jejich příliv znamenat právě disperzi sociálních kontaktů do nadlokální úrovně a malý zájem o zapojení do lokálních společenství. Názory, které potvrzují negativní vliv suburbanizace na sociální prostředí se objevují i v české literatuře (Jackson 2002, Hnilička 2005). Luděk Sýkora např. tvrdí, že „suburbanizace přispívá k narůstající individualizaci, ztrátě sociální soudržnosti, oslabování sociálního kapitálu a občanské společnosti“ (2003, s. 227).

Naproti tomu můžeme vycházet z opačného postoje a vnímat příliv mladších a sociálně silnějších obyvatel, peněžního i sociálního kapitálu jako posílení sociální struktury obyvatelstva

Obr. 8.1 Nová zástavba v Zelenči. Foto P. Puldová.

a celkové oživení obcí v zázemí velkých měst. Tyto impulsy mohou pozitivně ovlivnit i sociální a fyzické prostředí v původní zástavbě. Tomáš Kostecký a Daniel Čermák (2004, s. 55) uvádějí, že analýzy volebního chování „z let 1994 a 1998 nepotvrzují, že by suburbanizace vedla ke snížené participaci obyvatel předměstských rezidenčních oblastí v politice“. Rovněž výsledky předchozích výzkumů v zázemí Prahy potvrzují většinou dobré soužití obou skupin obyvatel suburbánních obcí (Ouředníček 2003, Gondová 2004, Doležalová, Ouředníček 2007). Protože je suburbanizace poměrně nový proces, je přirozené, že existuje pouze několik pokusů o výzkum této problematiky a řada závěrů o segregaci/integraci není prozatím opřena o hlubší empirická šetření. Předkládaná kapitola shrnuje výsledky dvou dotazníkových šetření uskutečněných v zázemí Prahy.

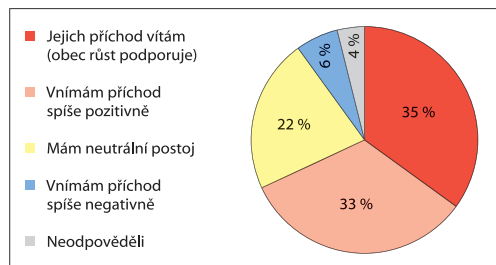
Pro sledování vztahů, chování a sociálního klimatu jsme použili metod kvalitativního šetření. Na základě dvou dotazníkových šetření v zázemí Prahy se snažíme ukázat první zkušenosti ze soužití starých a nových rezidentů suburbanizovaných sídel. Na úrovni vybraných obcí v příměstské zóně bylo v létě roku 2004 zpracováno 156 dotazníků s otázkami zaměřenými na hodnocení sociálního prostředí. Respondenty byli starostové obcí, u nichž jsme sledovali vnímání změn v soužití starých a nových rezidentů a začlenění nových rezidentů do života obce. Detailní hodnocení založené na výpovědích samotných obyvatel staré a nové zástavby bylo provedeno v obci Zeleneč v severovýchodním zázemí Prahy.

8.2 Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy v názorech starostů

Následující část je věnována hodnocení výsledků dotazníkového šetření starostů obcí a okrajových městských částí Prahy, které se uskutečnilo v květnu a červnu roku 2004¹. Část dotazníku věnovaná proměnám sociálního prostředí je přiložena na konci této kapitoly. Celkem bylo starostům položeno devět otázek, které se týkaly především vztahů starých a nových obyvatel obce a participace nově příchozích na sociálním a politickém životě obcí. V dotazníku jsme použili několik otázek shodných se šetřením podobného charakteru z roku 2002, jehož výsledky jsou shrnuty na jiném místě (Ouředníček 2003). I když je odstup obou šetření pouze dvouletý, je možné sledovat alespoň krátkodobý vývoj některých procesů a porovnat změnu názorů zastupitelů obcí. Oproti minulému šetření (75 dotazníků) jsme v roce 2004 shromáždili více jak dvojnásobný vzorek pokrývající téměř všechny obce a městské části v těsném zázemí Prahy (156 dotazníků). Výsledky šetření je podle našeho názoru možno považovat za reprezentativní.

Zásadním zjištěním důležitým pro budoucí rozvoj suburbanizačního procesu v zázemí Prahy je postoj starostů k příchodu nových obyvatel. Více než dvě třetiny starostů jsou pozitivně nakloněny příchodu nových obyvatel nebo obec dokonce jejich příliv aktivně podporuje (obr. 8.2). Velká část suburbánních obcí má v současnosti v územních plánech rozsáhlá území určená pro budoucí výstavbu bydlení (Ouředníček, Posová 2006). Jedním z důvodů je snaha obcí o větší příjmy do obecních rozpočtů. Množství peněz ze státní pokladny závisí velkou měrou na počtu obyvatel trvale žijících v obci. Podle našeho názoru patří jednoznačná podpora

¹ Do výběru byly zařazeny všechny obce s významným rozvojem suburbánního bydlení a vybrané městské části Prahy za hranicí kompaktního města. Tazatelé byli studenti 2. ročníku oboru Geografie a kartografie Přírodovědecké fakulty 2003/2004.

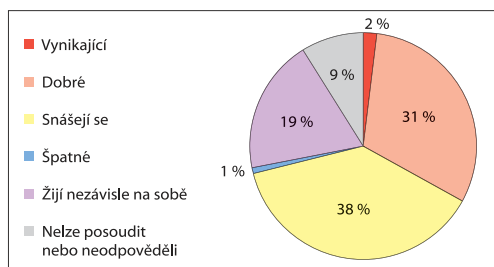

Obr. 8.2 Výsledky odpovědí na otázku: „Jak hodnotíte příchod nových obyvatel (do nové zástavby) z pozice starosty?“ (N = 156) Zdroj: Dotazníkové šetření.

růstu ze strany starostů suburbánních obcí k hlavním příčinám sílíci suburbanizace. Pouze několik obcí nebo městských částí (mezi nimi převážně ty s největším přílivem obyvatelstva) začíná pocítovat negativní projevy rychlého populačního růstu a snaží se jej částečně regulovat.

Řada těchto důsledků byla obsažena v odpovědích na druhou otázku, ve které jsme se ptali, jaké nové jevy nebo problémy příchodu nových obyvatel přinesl. Téměř dvě třetiny (96) starostů obcí uvedly, že nové jevy a problémy skutečně vnímají. Oproti tomu 39 starostů žádné takové projevy neuváděly, 21 dotazníků zůstalo v tomto bodě nevyplněných. Je nutno poznamenat, že jednotlivé odpovědi byly ovlivněny intenzitou nové výstavby a množstvím nově přistěhovalých obyvatel do obce. Ve většině obcí silně ovlivněných suburbanizačním procesem se vyskytovala řada problémů a nových jevů. Mezi nimi lze najít jak **negativně**, tak pozitivně laděné odpovědi. Zcela jednoznačně jsou patrné vyšší požadavky nových obyvatel směřované k zastupitelstvu obcí. Ty jsou spojeny zejména s realizací nového bydlení, narůstajícím počtem obyvatel a vyššími požadavky na technickou i sociální infrastrukturu. Typický je tlak na zavedení inženýrských sítí, opravy komunikací nebo častější svoz odpadků. Specifické demografické složení (především mladé rodiny s dětmi) má za příčinu zvýšené nároky na mateřské školy a nižší stupně základních škol. V některých rychle rostoucích obcích nestačí technická infrastruktura, např. čističky odpadních vod. Problémem je velmi špatný stav místních komunikací, které jsou vystaveny v průběhu výstavby náporu těžké mechanizace a nákladních vozidel. Nárůst dopravy je způsoben nejen přírůstkem obyvatelstva, ale také jeho vyšší mobilitou a preferencí individuální automobilové dopravy (Urbánková, Ouředníček 2006). Starostové obcí si stěžují na neúměrné nároky, kritičnost, někdy i aroganci nových obyvatel, kteří jsou z městského prostředí zvyklí na vyšší standard infrastruktury. Negativně je starosty vnímána skutečnost, že řada obyvatel obce není hlášena k trvalému pobytu. Mezi problémy se vícekrát objevily odkazy na částečnou izolovanost, nevstřícnost a spory se starousedlíky. Této tématice jsou věnovány další otázky v dotazníku.

Menší část odpovědí hodnotila **pozitivní** vliv příchodu nových rezidentů. Mezi kladnými odpověďmi můžeme vícekrát najít např. zaktivizování života v obci, oživení a rozumné nápady. Starostové dobře vnímají rozdíly ve věkové, sociální i ekonomické struktuře starého a nově příchodícího obyvatelstva, avšak nespátřují v těchto rozdílech problémy. Naopak často považují omlazení a vyšší příjmy nových obyvatel za pozitivní jevy. Příliv městského obyvatelstva ovlivňuje významným způsobem životní styl obce. Proměňuje se například rytmus dne, otevírací hodiny na obecních úřadech, v obchodech, časy spojů v jízdních řádech. I když jsou někdy vztahy k novým obyvatelům (tzv. *náplavě*) rezervované, řada prvků z nové zástavby i odlišný životní styl postupně proniká do dalších částí obce. Pokud je nutné postavit vodovod pro novou zástavbu, chtějí jej i obyvatelé původní vesnice. Zvýšený počet linkových spojů slouží velkou

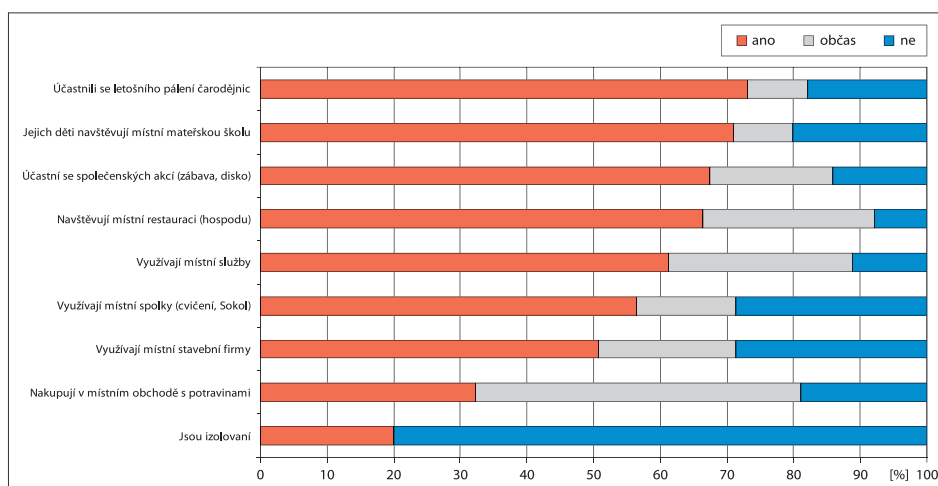

Obr. 8.3 Výsledky odpovědí na otázku: „Jaké jsou podle Vašeho názoru sociální vztahy mezi starými a novými obyvateli?“ N = 156 (v závorce podíly odpovědí v roce 2003, N = 75). Zdroj: Dotazníkové šetření.

měrou původním obyvatelům obce. Nově vystavěná školka nebo škola, kanalizace, zavedení plynu často vynucené populačním nárůstem obce jsou přínosem i pro původní obyvatel.

Další tři otázky v dotazníku jsou věnovány soužití starých a nových rezidentů. Na obrázku 8.4 jsou zobrazeny výsledky názorů starostů na tuto problematiku. Protože jsme otázku o vztazích mezi starými a novými obyvateli položili i v šetření v roce 2002 (viz Ouředníček 2003), uvádíme procentní zastoupení odpovědí z tohoto roku v závorkách u jednotlivých kategorií grafu. Za nejvýznamnější výsledek považujeme snižující se podíl odpovědi „*žijí nezávisle na sobě*“ a stabilně zanedbatelné množství špatných vztahů. Téměř tři čtvrtiny starostů obcí hodnotí vztahy v rámci některé z prvních tří kategorií odpovědí (*vynikající – dobré – snášejí se*). Podíl těchto odpovědí mezi oběma šetřeními vzrostl o 7 procentních bodů.

Novým rysem společenského života suburbánních obcí je postupné začleňování nových rezidentů do zastupitelstev obcí a jejich participace na veřejném životě. Starostové obcí v zázemí Prahy uvedli, že v 60 % obcí se noví rezidenti účastní aktivně politického života. Čtyřicet procent obcí má v zastupitelstvu alespoň jednoho člena z nově příchozích obyvatel. Tomu odpovídá i podíl obcí, ve kterých tito lidé kandidovali do zastupitelstva v posledních komunálních volbách (58 %). Velkou aktivitu nových obyvatel lze zaznamenat v účasti na obecních zasedá-

Obr. 8.4 Výsledky odpovědí na otázku: „Vyberte prosím u následujících otázek odpověď, která vystihuje chování nových obyvatel obce.“ (N = 156) Zdroj: Dotazníkové šetření.

ních, kterých se účastní lidé v 88 % obcí². Je příznačné, že v polovině obcí se noví obyvatelé zasedání účastní pouze v případě, že je na pořadu projednávání vlastních záležitostí. V necelých 40 % případech chodí noví obyvatelé na zasedání obce pravidelně.

Sociální soudržnost a integraci nových obyvatel do života suburbánních obcí jsme se snažili zjistit s využitím osmi otázek týkajících se každodenního života a aktivit volného času. Ačkoliv se nejedná o přímé odpovědi nových rezidentů, vycházíme z předpokladu, že se starostové ve většině obcí účastní společenského života a dobře vnímají každodenní aktivity obyvatel. Ve 20 % obcí považují starostové nové rezidenty za izolované, což odpovídá i podílu odpovědí „žijí nezávisle na sobě“ v grafu 8.3. V konkrétních aktivitách participují noví obyvatelé zejména při konání zábavních akcí (pálení čarodějnic, zábavy, disko), téměř ve všech obcích navštěvují alespoň občas místní hospodu. Relativně vysoký je i podíl obyvatel, kteří využívají místní mateřskou školu. Ve většině případů nevozí obyvatelé nových suburbii své děti do pražských školek, naopak relativně často využívají zejména matky s malými dětmi cvičení v místním Sokole. Odlišná je situace při využívání místních služeb, stavebních firem nebo obchodů s potravinami, kde je patrná větší vázanost nových obyvatel na Prahu.

Ze slovních odpovědí dále vyplývá, že kontakty mezi starými a novými obyvateli obce nejčastěji vznikají dvojí cestou. Za prvé je to postupné zapojení nové lokality do běžného života obce a její obsluhování řadou lokálních služeb. Poštačka, starosta, učitelka v mateřské škole, řidič ze stavebnin, policista, opravář aut, elektrikář a další v lokalitě ukotvené profese se nutně dostávají do kontaktu s novými rezidenty. Řada těchto kontaktů je však vynucených a podle našeho názoru nevedou k vytvoření silnějších sociálních vazeb³. Odlišně vnímáme navazování kontaktů v aktivitách uvedených např. v grafu 8.4. Velmi silným integračním prvkem jsou aktivity dětí. Besídky v mateřské škole, cvičení v Sokole, pálení čarodějnic, oslava Dne dětí na místním hřišti nebo další podobné dobrovolné aktivity sblíží často zejména rodiče dětí ze staré i nové zástavby. Specifické věkové složení nových suburbánních lokalit je jedním ze zásadních prvků vedoucích ke snazší integraci obou skupin obyvatelstva.

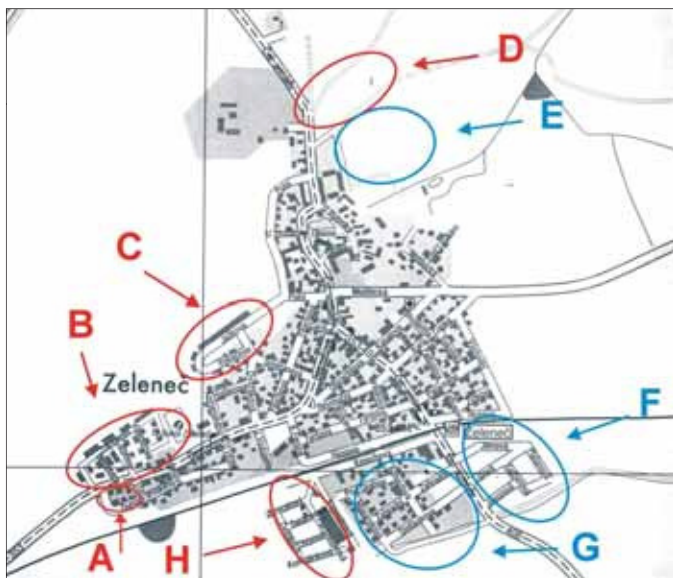
8.3 Proměny sociálního prostředí v obci Zeleneč

Výsledky dotazníkového šetření starostů suburbánních obcí jsme se rozhodli porovnat přímo s názory obyvatel staré a nové zástavby v obci Zeleneč, která se nachází severovýchodně od Prahy, v okrese Praha-východ. Je to obec, kde se suburbanizace začala ve větší míře projevovat až v několika posledních letech. Obec disponuje dobrou dopravní polohou. V dosahu několika kilometrů je napojení na několik hlavních komunikací (dálnice D11, silnice R10) a dobré je i spojení veřejnou dopravou do Prahy (autobus MHD a vlak). Jsou zde poskytovány základní služby (prodejny potravin, restaurace, mateřská a základní škola, lékaři). Domy jsou napojeny na veškerou technickou infrastrukturu (kanalizace, voda, plyn).

Stavební aktivita byla po celá 90. léta poměrně nízká, za poslední čtyři roky však bylo v obci postaveno (nebo rozestavěno) asi 200 nových domů. V průběhu 90. let docházelo především k individuálnímu zastavování volných parcel v rámci staré zástavby. Oblastí, kde je zřetelná

² Z dotazníků však nebylo možné určit kolik (resp. jaká část) obyvatel z nové zástavby se zasedání pravidelně účastní.

³ Tyto vztahy jsou v sociologické literatuře označovány termínem *limited liability* (Janowitz 1952, Phillips 1996).

Obr. 8.5 Vymezení rozvojových lokalit v Zelenči.

Zdroj: Praha – atlas města 1 : 20000, upraveno.

vyšší koncentrace nové zástavby z tohoto období, je lokalita v mapě 8.5 označená jako G, kde se mísí nová se starou zástavbou. Objemnější výstavba přišla s novými developery. Jedním z nich je firma Interinvest Dis, a. s., která již několik let realizuje výstavbu domů řadových a atriových, dvojdomků i samostatně stojících domů na 47 pozemcích v lokalitě H. Tato firma se však potýká s určitými problémy a žádný z domů ještě nebyl zkolaudován. Druhým developerem je firma Singa, která v současné době realizuje výstavbu 44 řadových domů ve své čtvrté lokalitě (lokalita D, „U obory“). Předchozí projekty této firmy byly realizovány v lokalitách A („Vrbičky“), B („U hřiště“) a C („Za humny“). Individuální výstavba probíhá ve dvou rozvojových lokalitách – na jihu (lokalita F) a na severu obce (lokalita E). Všechny rozvojové lokality přímo navazují na stávající zástavbu a nejsou tedy nijak prostorově izolovány. Rozvoj rezidenční suburbanizace dokumentuje obrázek 8.5.

Vzhledem k nízké intenzitě výstavby v 90. letech byl nárůst počtu obyvatel velmi pozvolný (1991 – 1 361 obyvatel; 2001 – 1 383 obyvatel). Větší růst přišel v několika následujících letech. Na konci srpna 2005 dosahoval počet obyvatel hodnoty 1 822, což znamená nárůst oproti začátku roku 2001 o 30 %. Vzhledem k tomu, že k výraznému nárůstu počtu obyvatel došlo až po roce 2002, nelze pro studium měnící se struktury obyvatelstva použít data ze SLDB 2001. Byla proto využita alespoň data z Evidence obyvatel obecního úřadu o věkové struktuře obyvatel. Z věkové pyramidy (obr. 8.6) je zřejmé, že oproti roku 1991 výrazně přibýlo obyvatel ve věku 25–40 let a malých dětí. Poměrně důležitý je fakt, že mnoho přistěhovalých obyvatel se v cílové obci z nějakého důvodu nehlásí k trvalému pobytu (více Ouředníček 2007). Počet obyvatel, kteří v Zelenči skutečně bydlí, je vyšší a podle našeho odhadu může dosahovat téměř 2 000 lidí.

Pro výzkum sociálního prostředí jsme použili dotazníkové šetření, které bylo provedeno v srpnu 2005. Respondenti byli vybíráni podle místa jejich bydliště ze seznamu odběratelů vody, který pro účely práce poskytl obecní úřad. V obci bylo k odběru vody přihlášeno cel-

kem 712 domů. Na základě náhodného výběru bylo vybráno 118 domů, zhruba 65 % domů se nacházelo v oblasti staré zástavby, zbytek byl v lokalitách nové výstavby. Stranou dotazníkového šetření byly ponechány rozestavěné domy v lokalitách D a H. Během šetření bylo rozdáno celkově 114 dotazníků do domácností, které byly ochotny dotazník vyplnit. Z tohoto počtu bylo zpět získáno 94 vyplněných dotazníků. Z celkového počtu respondentů je 43 nově přistěhovalých obyvatel (v Zelenči bydlí průměrně 2 roky) a 51 starousedlíků. Mezi respondenty byly více zastoupeny ženy (61 %). Zatímco mezi novými rezidenty je situace vyvážená a dokonce mírně převažují muži, mezi starousedlíky jasněji převládají ženy (71 %).

U nově přistěhovalých obyvatel bylo zjišťováno i místo jejich předchozího bydliště.

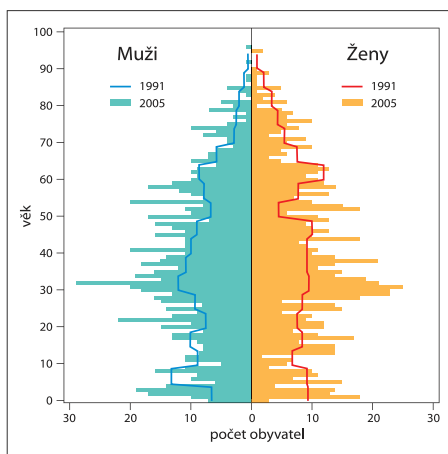
Výrazná většina respondentů uvedla Prahu (80 %), 15 % přišlo z obcí ve Středočeském kraji, 5 % z ostatních obcí Česka. Mezi novými rezidenty převažují 30 až 39letí, nejvíce starousedlíků je v kategorii starších 60 let. Staří rezidenti jsou ve svých charakteristikách heterogennější, zastoupení jednotlivých kategorií je rovnoměrnější. Na druhou stranu mezi novými rezidenty jsou především mladí lidé s malými dětmi. Vzdělanostní struktura nových a starých rezidentů se značně liší. Mezi nově přistěhovalými respondenty byl mnohem vyšší podíl lidí s vyšším a vysokoškolským vzděláním, naopak mezi původními obyvateli převažovalo středoškolské vzdělání s maturitou.

Sociální polarizace

Sociální polarizaci lze sledovat např. porovnáním způsobu bydlení obyvatel obce (viz obrázky 8.7 a 8.8). Rozdílná je architektura domů i jejich fyzický stav. Starou zástavbu tvoří soubor odlišných domů, zatímco nová zástavba vytváří homogenní celek. V rámci staré zástavby lze často nalézt domácnosti, které chovají užitková zvířata, což by bylo v nových lokalitách nemyslitelné. Způsob bydlení do velké míry koresponduje se sociálním statutem obyvatel a vypovídá o jejich životním stylu.

Odlišnost životních stylů má vliv i na vztahy mezi starými a novými rezidenty. V dotazníkovém šetření jsme zjišťovali časovou strukturu běžného pracovního dne. Průměrná doba, kterou stráví (pracující) staří i noví rezidenti v zaměstnání, je shodná – 9 hodin. K podobným výsledkům došla i Gondová-Doležalová (Gondová 2004, Doležalová, Ouředníček 2006) při studiu životního stylu obyvatel tří obcí v zázemí Prahy. Výrazná většina starousedlíků tráví v práci 8 až 10 hodin. Na rozdíl od toho nově přistěhovalí více využívají zaměstnání se zkrácenou pracovní dobou a část jich tráví v práci až 12 hodin. Dopravou starousedlíci stráví přibližně 1 hodinu denně, noví rezidenti o 20 minut více.

Podle našeho názoru částečně zmírňuje negativní dopady sociální polarizace fakt, že s novými obyvateli přichází také zlepšování technické infrastruktury a dopravní dostupnosti. Při

Obr. 8.6 Věková struktura obyvatel obce Zeleněč v letech 1991 a 2005. Zdroj: SLDB 1991 a Evidence obyvatelstva obecního úřadu v Zelenči.

Obr. 8.7 Atypické domy v lokalitě nové zástavby. Foto P. Puldová.

Obr. 8.8 Starší zástavba Zelenče. Foto P. Puldová.

diskusích se starousedlíky jsme se často setkávali s pozitivním hodnocením příchodu nových obyvatel kvůli přínosům, které plynou z nové výstavby. Přibližně 45 % respondentů uvedlo, že vidí pozitivní nebo negativní důsledky nové výstavby, přičemž více než polovina odpovědí obsahovala přínosy. Nejčastěji je zmiňována vyšší upravenost obce a posilování demografické struktury (tedy omlazení obce, rostoucí počet dětí v mateřské a základní škole). Dále respondenti uváděli zlepšení finančních možností obce a s ním spojenou modernizaci infrastruktury, rozšíření služeb a rozšíření možností pro sport. Mezi negativními důsledky nové výstavby byly nejvíce zastoupeny zvýšená intenzita dopravy, hluk a nepříjemnosti spojené přímo s výstavbou nových domů. V menší míře byla zmiňována posilující se anonymita a obtížná integrace nových obyvatel do života v obci.

Situaci dokresluje postoj starousedlíků k příchodu nových obyvatel do obce. Považují ho spíše za pozitivní, z větší části ho vítají (46 %), ačkoliv existuje velká skupina starousedlíků (41 %) s neutrálním postojem. Zda vzniká či nevzniká negativní tenze mezi starousedlíky a nově přistěhovanými obyvateli, pak asi nejlépe shrnuje a vystihuje jejich vztah. Zásadní je, že téměř třetina starousedlíků uvedla, že žádný vztah k novým rezidentům nemá. Dalších 45 % respondentů považovalo svůj vztah jako kladný, zbytek za spíše záporný. Nejvíce novousedlíků uvedlo kladný (60 %) a neutrální (25 %) vztah. Vztahy se tedy dají označit za poměrně dobré, ale prozatím značně nevyvinuté s velkým podílem neutrálních odpovědí.

Zapojení nových rezidentů do života obce

Cílem následující části je zhodnotit rozdíly v zapojení do života obce mezi starousedlíky a novými rezidenty i mezi novými rezidenty navzájem. Sýkora (2002, s. 15) tvrdí, že „ztrátu sociální soudržnosti vyvolává především vysoká prostorová segregace funkcí a vysoce individualizované dojíždění osobním automobilem“. To hrozí právě v případě, že noví rezidenti se nebudou aktivně účastnit života v obci. Předpokládáme, že na rozdíl od nově příchozích budou starousedlíci dávat přednost aktivitám v obci. Pro sledování těchto aktivit jsme využili sadu otázek obsažených v grafu 8.4 (otázka č. 9 v příloze), kterou jsme položili i starostům obcí (viz kapitola 8.2).

Obchody s potravinami jsou více využívány starousedlíky, když téměř 40 % z nich uvedlo, že zde nakupuje pravidelně (oproti 17 % u novousedlíků). Intenzita využívání místních služeb se mezi dvěma skupinami obyvatel prakticky neliší. Společenské akce v obci jsou rovněž přibližně stejně navštěvovány. Posledního „pálení čarodějnic“ se účastnilo 70 % respondentů z obou skupin. Restaurační zařízení jsou více využívána novými rezidenty. Asi 44 % starousedlíků je vůbec nenavštěvuje (oproti 21 % u novousedlíků). Téměř 90 % všech respondentů uvedlo, že nevyužívá místní spolky. Jejich aktivit se však účastní třikrát více starousedlíků (15 %). Místní stavební firmy využila polovina nově přistěhovaných respondentů. Je však nutno zdůraznit, že za místní stavební firmu často považují i firmu Singa s. r. o., která má vzhledem k intenzivní výstavbě v lokalitě malou administrativní budovu.

Důležitými místy pro navazování kontaktů mezi starými a novými rezidenty jsou mateřská a základní škola. Intenzita jejich využívání se mezi oběma skupinami prakticky neliší. Z šetření vyplývá, že aktivity dětí jsou obecně využívanou příležitostí pro setkávání ostatních obyvatel obce. To potvrzují i výsledky šetření starostů obcí prezentované v první části kapitoly.

Integrace obou skupin obyvatel byla hodnocena i podle toho, zda navázali vzájemná přátelství. Více než 20 % starousedlíků uvedlo, že má přátele i mezi nově příchozími obyvateli. Místem seznámení bylo často místo bydliště, restaurace a překvapivě i pracoviště. Přátele v obci

si našly i čtyři pětiny nových rezidentů. Polovina z nich uvedla, že se s nimi znala již před rozhodnutím přistěhovat se do obce. Tito přátelé jsou tudíž spíše určitou motivací migrace než jejím důsledkem. Nejčastějším místem, kde se respondenti setkávají s přáteli, je jejich domov. Dále uvádějí místa aktivit dětí a noví rezidenti i restauraci.

Pro další integraci obyvatel je velmi důležité, že 95 % nových rezidentů se necítí izolováno od starousedlíků, dva respondenti uvedli, že jako důvod své izolace vidí pracovní zaneprázdněnost, a tedy nedostatek volného času, ve kterém by se mohli stýkat s ostatními obyvateli obce.

Nakonec zjišťujeme, zda mají noví rezidenti vůli účastnit se řízení obce a jak je tomu u starousedlíků. Vycházíme z názoru, že noví rezidenti mají větší schopnost ovlivnit rozhodování o veřejných otázkách obce, přinášejí do nového prostředí celou řadu kontaktů a často disponují i větší politickou silou než původní obyvatelstvo obce. V dotazníkovém šetření byla respondentům položena otázka, zda se aktivně účastní řízení obce nebo o něj mají alespoň zájem v budoucnosti. Naprostá většina oslovených (více než 90 %) uvedla, že nikoliv a ani o tom neuvažuje. Z rozhovorů s obyvateli Zelenče, které jsme vedli během šetření pak vyplynulo, že je to patrně důsledkem spokojenosti se současnými vedením obce a lidé tak necítí potřebu měnit současný stav.

Mezi starousedlíky byl jeden člen místního zastupitelstva a další respondent, který se účastní řízení obce občas (pracuje na obecním úřadě). Důležité však je, že mezi nově přistěhovanými obyvateli projevilo celkem 6 respondentů zájem o účast na řízení obce v budoucnosti. Dva respondenti uvažují o kandidatuře do místního zastupitelstva. Zájem o občasnou aktivitu mají 4 noví rezidenti (oproti jednomu starousedlíkovi).

Vlivem příchodu nových rezidentů dochází k sociální polarizaci obyvatelstva. Noví rezidenti mají výrazně odlišný rodinný a ekonomický status. Převládají mladé rodiny s dětmi, dále pak lidé ve středním věku. Dosahují vysoké úrovně vzdělání (51 % vysokoškoláků) a vykazují i jiné znaky vyššího sociálního statusu (přístup k internetu, zahraniční dovolené či způsob bydlení). Od starousedlíků se odlišují také životním stylem. Starousedlíci jejich příchod však z větší části vítají a uvědomují si, že kromě negativních dopadů má jejich příchod i přínos pro ně samé. Úspěšná integrace nových obyvatel do života obce je bezesporu závislá na době společného soužití. Vztah mezi starými a novými rezidenty je nevyvinutý, řada respondentů uvedla, že žádný vztah k druhé skupině nemá. Přesto se většina z nich přiklání k názoru, že je spíše kladný.

8.4 Diskuse a závěry

Empirické výzkumy provedené v posledních letech v zázemí Prahy potvrzují omezenou platnost tezí o snižování sociální soudržnosti a participace v nově suburbanizovaných obcích v zázemí českých měst. Relativně významná odlišnost v demografické, sociální i ekonomické struktuře obyvatel obývajících starou venkovskou zástavbu a nových přistěhovalců pouze ve výjimečných případech ústí v polarizaci sociálního prostředí. Podle výpovědí starostů obcí i respondentů z řad obou sociálních skupin obyvatelstva lze usuzovat na převážně dobré vztahy mezi starousedlíky a nově přistěhovanými obyvateli. Ačkoliv je řada kontaktů mezi novými obyvateli a starousedlíky vynucena rutinními každodenními činnostmi, je možné zaznamenat řadu aktivit, kterých se dobrovolně účastní obyvatelé obou částí obce.

Obr. 8.9 Mezi nejčastější místa setkání patří akce pro děti a mladé lidi. Foto L. Ouředníčková.

U nově příchozích obyvatel se v některých činnostech omezuje závislost na jádrovém městě. To se projevuje zejména v přenosu aktivit volného času, ale částečně i pracovních povinností do nového bydliště. Ve většině lokalit najdeme téměř v každou denní dobu specifické skupiny obyvatel – matky s dětmi, ženy v domácnosti nebo zaměstnané pouze částečně, podnikatele nebo zaměstnance s nepravidelnou pracovní dobou, někdy pracující částečně v domácí kanceláři. Česká suburbia neslouží jako noclehárny pracujících ve městech.

V zázemí měst můžeme pozorovat proces prolínání venkovského a městského prostředí, obyvatelstva, zástavby i způsobu života. Na základě terénních výzkumů můžeme potvrdit, že řada nově příchozích obyvatel si lokalitu nového bydlení nevybrala náhodně, obec nebo blízké okolí již dobře znají z minulosti, někdy mají v obci známé nebo přátele. Velká většina si místo bydlení vybrala dobrovolně v souladu s vlastním životním stylem. Menší část obyvatel nové zástavby tvoří lidé bydlící původně v obci nebo z okolních vesnic. Rozdíly v ekonomickém postavení starých a nových rezidentů nemusí nutně indikovat rozdílný životní styl. Těch novousedlíků, kteří si udrží stejné návyky jako v původním bydlišti, je podle našeho názoru poměrně málo. U mnoha z nich naopak přestěhování z města do klidnějšího a bezpečnějšího prostředí bylo dlouhodobým záměrem a očekávanou změnou. Životní podmínky v suburbaním prostředí, odlišné od města v řadě aspektů, postupně ovlivňují denní i nepravidelné aktivity nových obyvatel.

Silný je zároveň i opačný proces, tedy příliv „městského“ na vesnici. Domy a zahrady mají více městský charakter, lidé si přinášejí městský způsob života, vzorce městského chování. Ačkoliv byl tento vliv silný v aglomerovaných obcích již v minulosti, příliv městského obyvatelstva i prvků městské architektury ovlivňuje charakter venkovského fyzického i sociálního

prostředí v současnosti mnohem intenzivněji. Projevuje se postupně řada znaků typických pro městské prostředí: roste počet obyvatel, jejich heterogenita a množství kontaktů, v obci se objevují chodníky, billboardy, semaforey. K novým fenoménům je potřeba počítat lokální noviny se specificky suburbánním inzeráty (odvoz trávy, stavební firmy, zahradnické práce, bezpečnostní služby) a dalšími tématy (nová infrastruktura, nárůst počtu obyvatel, školy a školky).

Ačkoliv velká většina obyvatel staré i nové zástavby Zelenče i starostové suburbánních obcí označují sociální vztahy za dobré, bude se život řady lokalit nové suburbánní zástavby vyvíjet v budoucnosti odlišně od starších částí obce. Z terénního průzkumu je zřejmé, že nejsilnější sociální interakce se odehrává mezi lidmi žijícími v těsném sousedství. Vysoká je míra integrace a soudržnosti lidí uvnitř lokalit nové výstavby. Podobné demografické, sociální i ekonomické charakteristiky, podobný životní styl, zájmy, děti, problémy s výstavbou, někdy i nutná domluva na společném postupu vypovídají v mnoha případech o relativně silných sociálních kontaktech obyvatel nové zástavby. Mezi obvyklé činnosti patří např. hlídání psa, dohled nad zabezpečením domu, půjčování věcí denní spotřeby nebo zahradnických nástrojů. Společné akce obyvatel celé obce – ze staré zástavby a několika různých oblastí nových domů – jsou méně obvyklé a závisí především na aktivitě místních samospráv, kulturních a sportovních spolků.

Při detailním studiu nových suburbií jsme se přesvědčili, že suburbanizace není hrozbou pro sociální prostředí obcí v zázemí Prahy. Následující tvrzení vycházejí z našich zkušeností z průběhu výzkumu, nicméně je považujeme spíše jako náměty do diskuse a témata pro další výzkum než obecné závěry výzkumu:

1. sociální struktura obcí v zázemí Prahy byla z velké části významně pozměněna již v průběhu socialismu, především odlivem mladých a vzdělaných lidí a „chycením“ staršího a sociálně slabšího obyvatelstva. Tuto disproporci suburbanizační proces do značné míry vyrovnává;
2. sociální soudržnost a přítomnost tradičních hodnot v aglomerovaných obcích v zázemí velkých měst je do značné míry mýtem, způsob života, konzumní návyky i hodnoty jsou podobné jako ve městě;
3. sociální soudržnost v rámci sousedství nových rodinných domů je neobyčejně těsná, podle našeho názoru někdy i těsnější než mezi obyvateli původní obce. To je zřejmě ovlivněno i možností volby svého souseda v případě nové zástavby a podobnou sociální i demografickou skladbou sousedství;
4. sociální soudržnost v rámci sousedství nových rodinných domů je pravděpodobně těsnější než v původním bydlišti nových rezidentů (sídliště, bytové domy vnitřního města);
5. integrace a participace nového obyvatelstva suburbánních obcí se postupně zvyšuje, což je ovlivňováno nejen rostoucím počtem kontaktů a aktivit v novém bydlišti, ale zřejmě i všeobecným pokrokem v budování občanské společnosti v Česku.

Literatura

- DAVIES, W. K. D., HERBERT, D. T. (1993): *Communities Within Cities. An Urban Social Geography*. Belhaven Press. London. 196 stran.
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Životní styl obyvatel v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M. ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, s. 143–159.

- GONDOVÁ, G. (2004): Životný štýl obyvateľov v suburbánnej zóne Prahy. Magisterská práca. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha. 108 s.
- HNILÍČKA, P. (2005): Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domků. Era. Praha.
- JACKSON, J. (2002): Urban sprawl. *Urbanismus a územní rozvoj* 5, č. 6, s. 21–28.
- JACKSON, K. T. (1985): *Crabgrass Frontier: the Suburbanization of the United States*. Oxford University Press. New York. Oxford. 396 s.
- JANOWITZ, M. (1952): *The community press in an urban setting. An empirical study of metropolitan integration*. Free Press. Glencoe.
- KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D. (2004): *Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour*. Sociologické studie. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha. 57 s.
- LUPI, T., MUSTERD, S. (2004): *The Suburban 'Community Question'*. Paper presented for the ESF Conference 'Cohesive Neighbourhoods and Connected Citizen in European Societies' Bristol 17th–18th June 2004.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): *Suburbanizace Prahy*. Sociologický časopis, 39, č. 2, Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007, tisku): *Differential Suburban Development in Prague Urban Region*, *Geografiska Annaler* 89B, č. 2.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): *Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění*. In: Ouředníček, M. ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, s. 96–113.
- PHILLIPS, E. B. (1996): *City Lights: Urban-Suburban Life in the Global Society*. Second edition. Oxford University Press. New York. Oxford. 592 s.
- PUTNAM, R. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster. New York.
- SÝKORA, L. (2002): *Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost*. In: Sýkora, L. ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, Ústav pro ekopolitiku, o. p. s., Praha, s. 9–19.
- SÝKORA, L. (2003): *Suburbanizace a její společenské důsledky*. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 217–233.
- URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): *Vliv suburbanizace na dopravu v Pražském městském regionu*. In: Ouředníček, M. ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, s. 75–95.
- WELLMAN, B. (1979): *The Community Question: The Intimate Network of East Yorkers*. *American Journal of Sociology* 84, č. 5, s. 1201–1231.
- WELLMAN, B., LEIGHTON, B. (1979): *Network, Neighborhoods, and Communities: Approaches to the Study of the Community Question*. *Urban Affairs Quarterly* 14, č. 3, s. 363–390.

Zdroje dat

- Český statistický úřad: *Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2003*, elektronická verze. Praha.
- Český statistický úřad: *Výsledky SLDB 1991, 2001*, elektronická verze. Praha.
- Český statistický úřad (2001): *Bytový list*. Tiskopis pro SLDB 2001. Praha.
- Internetové stránky firmy Interinvest – Dis, a. s. Dostupné z [<http://www.interinvest-dis.cz> – k 15. 8. 2005]
- Internetové stránky firmy Singa, s. r. o. Dostupné z [<http://www.singa.cz> – k 15. 8. 2005]
- Internetové stránky obce Zeleneč Dostupné z [<http://www.zeleneč.cz> – k 31. 1. 2005]
- Obecní úřad Zeleneč (2005): *Evidence odběratelů vody v Zelenči*. Zeleneč.
- Obecní úřad Zeleneč: *Evidence obyvatelstva, data k 29. 8. 2005*. Zeleneč.

- 1) Jak hodnotíte **příchod nových obyvatel** (do nové zástavby) z pozice starosty?
- jejich příchod vítám (obec růst podporuje)
 - vnímám příchod spíše pozitivně
 - mám neutrální postoj
 - vnímám příchod spíše negativně
 - jsem rozhodně proti příchodu nových obyvatel do obce
- 2) Jaké **problémy nebo nové jevy** přinesl příchod nových obyvatel do obce?
- 3) **Sociální vztahy** mezi starými a novými obyvateli jsou podle Vašeho názoru...
- vynikající — dobré — snášejí se — špatné — žijí nezávisle na sobě — nelze posoudit
- 4) Uveďte, prosím, konkrétní příklady **spolupráce**...
- 5) Uveďte, prosím, konkrétní příklady **neshod**...
- 6) Podílejí se noví obyvatelé na chodu nebo řízení obce?
- ano, jsou v zastupitelstvu — ne — jen částečně
- 7) Kandidovali noví obyvatelé v posledních **komunálních volbách** do zastupitelstva?
- ano — ne
- 8) Účastní se noví obyvatelé **obecních schůzí**?
- ano pravidelně — pouze projednávání vlastních záležitostí — ne, nikdy
- 9) Vyberte, prosím, u následujících otázek odpověď, která vystihuje **chování nových obyvatel obce**.
a. nakupují v místním obchodě s potravinami	ano — zřídka — ne
b. jejich děti navštěvují místní mateřskou školu	ano — zřídka — ne
c. využívají místní služby	ano — zřídka — ne
d. účastnili se letošního „pálení čarodějnic“	ano — zřídka — ne
e. navštěvují místní restauraci (hospodu)	ano — zřídka — ne
f. účastní se společenských akcí (zábav, disco, ...)	ano — zřídka — ne
g. využívají místní spolky (cvičení, Sokol atp.)	ano — zřídka — ne
h. využívají místní stavební firmy	ano — zřídka — ne
i. jsou izolovaní	ano — ne

Obr. 8.10 Část dotazníkového šetření starostů obcí a městských částí v zázemí Prahy